

Az extrémizmus indikátorai

Baráth Noémi Emőke

Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Kriminálpszichológia Tanszék,
Kriminálpszichológia Kutatóműhely, Budapest, Magyarország
E-mail: barath.noemi.emoke@uni-nke.hu

Beérkezett: 2023. január 31.; elfogadva: 2023. május 11.

Összefoglalás

A cikk arra keresi a választ, hogy a terrorizmus és az extrémizmus kapcsán milyen indikátorokat tudunk azonosítani, és ezek mögött milyen okok és magyarázatok találhatók.

Áttekintjük a terrortámadások alakulását az utóbbi években, valamint azt, hogy az extrémizmusnak milyen társadalmi és egyéni aspektusai vannak. A tanulmányban elméleti forrásmunkák szintetizálása, valamint egy hazai és nemzetközi adatbázis leíró jellegű elemzése olvasható. Napjainkban a társadalmi és gazdasági válságok a biztonság és identitás újradefiniálására készítetnek, és ezek az egyének sajátos választását is befolyásolják: a meggyengült közösségek és értékek radikalizálódáshoz, extrémizmushoz és terrorizmushoz vezethetnek. Fontos, hogy a tárgyalat témakörben minél szélesebb körűen, multidiszciplináris szemlélettel és innovatívan álljunk a felderítéshez, elhárításhoz és tudományos kutatáshoz, annak érdekében, hogy csökkentjük a társadalmat veszélyeztető egyének és csoportok tevékenységét.

Kulcsszavak: extrémizmus, radikalizálódás, társadalmi vonatkozások, személyiség, folyamatmodell, társadalmi identitás

Indicators of extremism

Noémi Emőke Baráth

University of Public Service, Faculty of Law Enforcement,
Department of Criminal Psychology, Criminal Psychology Research Workshop, Budapest, Hungary

Summary

The article examines what indicators we can identify in relation to terrorism and extremism and what reasons and explanations are behind them.

We review the development of terrorist attacks in recent years, as well as the social and individual aspects of extremism. The study includes a synthesis of theoretical source works and a descriptive analysis of a domestic and international database. Today's social and economic crises, security and identity lead to redefining and this affects the specific response of individuals and weakened communities and values can lead to radicalization, extremism and terrorism. It is important to take a multidisciplinary and innovative approach to detection, prevention and research in the discussed topic, in order to reduce the activities of individuals and groups that threaten society.

According to the Hungarian model, since 2012-2013 the DEREK index, which is a percentage measure, shows the proportion of respondents who may be susceptible to extreme right-wing ideas and the political actions that can be derived from them, based on the pattern of their attitudes and values in a given society. From this point of view, based on the survey, this "threat" of extremism does not threaten Hungarian society. The definition of terrorism is still not unanimous acceptance, so the term extremism is increasingly being used (*Berger 2018*), which means extremism that can manifest itself in violence. All of this can be important because it is a complex phenomenon that is not limited to racial, religious, political categories and views, but leaves a mark on society and can cause damage.

Extremism is a phenomenon close to radicalism, which can be linked to terrorism in many cases, and this deserves attention in all countries of the world, whether directly or indirectly affected in terms of the risk of terrorism in the given society. If we want to take action against them, the goal can be to divide the political and military leaders, as well as to capture the leaders. It is worth lowering the profile of terrorists in the media, making the goals more expensive, and presenting the act in a different narrative instead of the role of a martyr. Amnesty programs may appear if this fits into society's values. Furthermore, there are great opportunities in education through the implementation of integration and assimilation programs.

Keywords: extremism, radicalization, social aspects, personality, social identity

Bevezetés

A terrorizmus definiálása, meghatározása még mindig nem egységes, ezért egyre szélesebb körben kezdik el használni az extrémizmus kifejezést (*Berger 2018*), amely fogalom mögött olyan szélsőségességet értenek, amely erőszakban is manifesztálódhat. Mindez pedig azért lehet fontos, mert egy összetett jelenség, amely nem korlátozódik faji, vallási, politikai kategóriákra és nézetekre, ám a társadalomban nyomot hagy és károkat okozhat. Mindennek a témakörnek a megismeréséhez és megértéséhez a terrorizmus ezen indikátorát érdemes közelebbről is megismerni.

Boaz (2002) szerint a terrorizmus definíciójának megalkotása legalább olyan nagy kihívás, mint maga a jelenség elleni küzdelem. Világszerte több száz definíció található (*Schmid 2023*), jelen tanulmány ennek részletes elemzésére nem vállalkozik. A politikai színezet a terrorizmussal kapcsolatban nem szétválasztható (*Schmid 2004*), és nézőpont kérdése, hogy az elkövetőt terroristának vagy szabadságharcosnak tekintik (Karl Heinzen, 1850, idézi: *Schmid 2023: 2*). Ennek az elhatárolásnak a háttérben az erőszak legitim használatának a szabályozása található, nevezetesen az, hogy kinek és mikor, milyen cél érdekében engedélyezett az erőszak, agresszió alkalmazása. A terroristáknak általában ismert emberek a célpontjaik, akik egy konfliktus esetén önhibájukon kívül kerülnek áldozati szerepbe (*Schmid 2023*). A már említett Schmid, a téma egyik meghatározó kortárs kutatója, arról számol be legutóbbi tanulmányában, hogy a Google keresőben a terrorizmus definíciója 2004-ben még 48 millió találatot adott ki, 2022-ben ugyanez a kereső már 238 millió eredményt hozott. A szakirodalmat olvasva azt is láthatjuk, hogy a terrorizmus szó helyett megjelenik az ún. „erőszakos szélsőségesség/extrémizmus”. Ez az árnyalt fogalmazás kis elmozdulást jelent a meghatározások viharában. A szélsőség, extrémizmus a 20. században is jelen volt, és a nem politikai szereplők jellemzésénél jelent meg (*Bötticher, 2017, idézi: Schmid 2023*). A terrorizmus témájával foglalkozó tanulmányok azonos irányba mutatnak a tekintetben, hogy a terrorizmust alapvetően egy politikai jelenségnek tekintik, továbbá egyetértenek abban, hogy a modernizáció, a demokrácia és a kezeletlen szociális feszültségek teremthetik meg az olyan feltételeket, amelyek a terrorizmus jelenségét életre hívják (összegzi: *Gál 2012*). A NATO (*URL2*) szerint a terrorizmus meghatározása *Serbakov (2020)* alapján: „Félelmet vagy rettegést keltő erő vagy erőszak törvénytelen használata vagy azok használatával való fenyegetés, személyek vagy tulajdon ellen, kormányok, vagy társadalmak kényszerítésére vagy megfélemlítésére, vagy egy népesség felett az irányítás átvételére történő kísérlet során, politikai, vallási, vagy ideológiai célok elérése érdekében.” A tanulmány témájára és terjedelmi korlátokra való tekintettel a definíciós sokféleség kifejtésétől eltekintek (a teljesség igénye nélkül lásd részletesebben pl. *Marsden–Schmid 2011; Bruce 2013; Barker 2003; Cunningham 2003; Jó-*

zsa 2002; Korinek 2015; Maras 2016; Perry 2004; Tólas 2021; Rapoport 2022). A jelenséget komplexitása miatt érdemes árnyalni.

A terrorfenyegetettség az elmúlt években változó tendenciát mutat a *Global Terrorism 2022 Index (IEP 2022)* elemzése szerint. Az évente készülő jelentés alapján kiderül, hogy 2022-ben a globális terrortámadások száma 5226-ra nőtt, a halálesetek száma 1,2 százalékkal csökkent. A terrortámadások száma 17 százalékkal emelkedett, ám egyre kevesebb a halálos kimenetel, amely pozitív olyan értelemben, hogy a jelenség nem követel emberéletet, negatív pedig abból a szempontból, hogy a sérülések és károk okozása, a félelemkeltés és fenyegetettség demonstrálása szembetűnőbb. Az esetszámok növekedésének ez egyfajta megközelítése, azonban azzal is számolni lehet, hogy az egyes támadások társadalomra gyakorolt hatása eltérő. Az elmúlt 12 évben az európai terrorhullámok elapadtak, azonban újfajta társadalmi kihívásokkal is számolni kell (pandémia, orosz–ukrán háború), amelyek az emberek ingerküszöbét emelték, így a még mindig jelen lévő terrorizmusra már a társadalom nem reagál olyan hevesen.

Amennyiben a földrajzi eloszlását és trendjeit tekintve vizsgáljuk a terrorizmust, Nyugaton¹ 68%-kal csökkentek a terrortámadások, a 2018-as évben tapasztalt csúcs-hoz képest, 113 európai és 7 amerikai támadást regisztráltak. A tengerentúlon 2012 óta nem volt ilyen alacsony ez a szám. Németországban 19 támadás, Olaszországban 16 támadás történt.

A Száhel-övezet² a 2021-es évben a világ leggyorsabban növekvő és legtöbb halált okozó terrorista csoportjának a helyszíne (Jamaat Nusrat Al-Islam wal Muslimeen). A legtöbb terrortámadás halálos kimenetelét az Iszlám Állam vállalta magára, a terrortámadások egyharmadért ő a felelős. Mianmarban tapasztalták a legnagyobb – huszonháromszorosa – növekedést a halálos áldozatok számát tekintve, 24 főről 521 főre emelkedett a terrortámadásokban elhunytak száma. A közel-keleti konfliktusok elemzése fontos, ám kifejtésétől a cikk eltekint (lásd erről részletesebben *Kis-Benedek 2018*).

Egyfajta koncentráció kezd kirajzolódni, 119 országban nem regisztráltak halálesetet a terrortámadásokat követően, 2007 óta nem volt ilyen alacsony szintű a terrorizmus okozta halálozási index. A *Global Index Terrorism 2022-es* beszámolója szerint 44 ország volt érintett terrorizmus által. Ahol megjelentek a terror kategóriába sorolható elkövetések, politikai indíttatású cselekményekként manifesztálódtak, a vallási motivációval szemben, amely egy 82%-os csökkenést jelent a nyugati világban, ahol ez a szembetűnő változás kialakult.

¹ Nyugat mint e régió csoport rövidítése értendő az IEP elemzésben. A Nyugathoz sorolt államok: Andorra, Németország, Portugália, Ausztrália, Spanyolország, Ausztria, Skócia, Svédország, Belgium, Olaszország, Kanada, Luxemburg, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Finnország, Új-Zéland, Vatikán, Franciaország, Norvégia, Nyugat-Németország, Dánia, Hollandia, Izland.

² A Szahara déli övezetében található.

Az elmúlt évben ötszörösére nőtt a szélsőséges politikai támadások száma, amelyet egyének vagy csoportok követtek el, és az ilyen típusú támadásoknál nincs hivatalosan elismert szervezet, aki az ideológiai hátteret szolgáltatva volna az elkövetőknek. Ezeknél az elkövetéseknél hasonlóság fedezhető fel a támadási célpontok, a jellemzők és a motivációk vizsgálata tekintetében.

Ha az elkövetőket helyezük középpontba, hogy ők milyen motiváció hatására váltak elkövetővé, akkor többféle magyarázatot találunk az *IEP (2022)* éves elemzésében: az ISIS tagok 58%-át közeli (család)tagok szervezték be, és így a család mint radikalizálódási forrás figyelmet érdemel. A radikalizálódó³ egyének megvetik a jelenlegi rendszert, hatalmas társadalmi egyenlőtlenség jellemzi a társadalmukat, gyengék az intézmények, így a csoportos és a politikai terror teret nyerhet.

A helyzetjelentés tényeinek mélyebb megértése érdekében a továbbiakban a tanulmány témakörét az extrémizmus témakörére szűkítjük, majd áttekintjük ennek a társadalmi vonatkozásait és a radikalizálódás folyamatát, ahogy *Nyeste (2020)* is állítja. Jelen tanulmány nem terjed ki a hazai radikalizálódási folyamatok elemzésére (erről lásd részletesebben a teljesség igénye nélkül: *Tóth–Grajczjár 2009; Grajczjár–Tóth 2011; Boross 2014, 2017b*).

Extrémizmus

Az erőszakos szélsőségeség, azaz extrémizmus, globális társadalmi kihívásként azonosítható (*Kruglanski et al. 2019*). A szélsőségeség fogalmának konceptualizálása számos módon történhet. Ezek közül három lehetséges megközelítést ismertettünk: jogi, pszichológiai és statisztikai. A különbség abban ragadható meg, hogy más a referenciapontjuk. A statisztikai megközelítés szerint a nevezett viselkedés előfordulásának a gyakoriságát vizsgálják egy meghatározott csoporton belül. Azt veszik alapul e szemlélet képviselői, hogy milyen „szélsőséges” viselkedés az, amely ritkán fordul elő egy csoporton belül, például kirívó, extrém sportok, erőszak elkövetése. Szerintük az ilyen típusú viselkedések a legtöbb társadalomban nem jellemzik a csoport nagy részét, és ezért statisztikailag szélsőségesnek, extrémnek tekintik az átlagtól nagyon eltérő viselkedésű személyeket (*Kruglanski et al. 2019*).

A pszichológiai megközelítés a mértékletességet helyezi középpontba. A mértékletesség feltételezi az egyensúlyi állapotot, amely hatással van az egyén biológiai és pszichogén szükségleteinek (pl. biztonság, szeretet, megbecsülés, önmegvalósítás: *Maslow, 1943*; és autonómia, igazság és kompetencia igénye: *Ryan–Deci 2000; Higgins 2012*; bizalom és összetartozás iránti igény: *Fiske 2010*) kiegyensúlyozott kielégítésére. A szélsőségeség

akkor jön létre, amikor ez az egyensúly felborul, és létrejön egy ún. motivációs hiányállapot. Mivel minden ember az alapvető szükségleteinek a kielégítésére törekszik, ha ezt nem érzi megvalósíthatónak, elérhetőnek, szélsőséges viselkedéssel reagálhat a hiányállapot megszüntetésére, emiatt szenvedést és szorongást élhet át. Ez a megközelítés szorosan összeforrt a statisztikai nézőponttal. Az extrémizmusra és terrorizmusra szűkítve ezt a szemléletet, azt mondhatjuk, hogy az ilyen típusú erőszakos viselkedés mögött egy domináns szükséglet kielégítlensége áll, mint pl. a tisztelet kivívása és megélése (*Webber et al. 2017*). Ha egy szükséglet – hiány – hangsúlyosan aktiválódik, akkor elnyomhatja az alternatív szükségleteket, és felszabadul egy olyan gátlás, amely eddig a tiltó mechanizmusokért felelt és korlátozta az egyént a társadalomellenes viselkedésben. Ez a gátlásoldás pedig létrehozza egy olyan eszköztár felhasználásának lehetőségét, amely tiltott tevékenységeket tartalmazott korábban. Az extrémizmussal összefüggésben, az erőszakosság hátterében a társadalmi szempontból a jelentőségteljeség azonosítható. Ezt a jelzőt a társak elismerő jelzései által lehet elérni, amely a referenciacsoport sajátos narratívájában jelenik meg (*Kruglanski et al. 2019*). E mögött a jelentőségre való törekvés státusz mögött alacsonyabb szintű indikátorok is azonosíthatók, mint például a vezető személy iránti lojalitás és feltétel nélküli elfogadás; bosszúvágy, anyagi juttatás, halál utáni paradicsomi előnyök (*Gambetta, 2005; Stern 2003*, idézi *Kruglanski et al. 2019*). A bosszúvágy megélése által az „ellenség” dehumanizálódik az elkövető szemében és a jelentőségvesztettség érzése kompenzálódik a bántalmazás által, és így az egyéni státuszfosztottsága az elkövető megélése szerint megszűnik. Webber és munkatársai összefüggést találtak a meghatározó személyiség iránti igény és az erőszakos magatartás támogatása között, amennyiben az egy elfogadott ügy érdekében történik (*Webber et al. 2017*). Azok az öngyilkos terrorista személyek, akik vágnak a társaik, közösségük elismerésére és súlyosabb támadásokat követek el, mint azok, akik nem vágytak az ilyen jellegű méltatásra (*Webber et al. 2017*). Az extrémizmus további potenciális veszélyeztető jelei között megtalálhatók a marginalizált csoportok tagjai, akik diszkriminálva érzik magukat. Az Egyesült Államokban a muszlim bevándorlók az említett paraméterek megléte esetén nagyobb valószínűséggel azonosultak, értettek egyet az iszlamista csoportokkal, és támogatták azokat (*Lyons-Padilla et al. 2015*).

A pszichológiai szemléleten belül a kognitív mechanizmusok megismerése is hozzájárulhat a jelenség jobb megismeréséhez. Az extrémizmus négy meghatározó szempontja:

- (1) a tudásszerzés,
- (2) a tudásaktiválás,
- (3) a szelektív figyelem,
- (4) gátlás.

³ Radikalizmus: „a terrorizmusban megnyilvánuló szélsőségeség irányába történő szocializálódás” (*Kis-Benedek 2016*).

Az első fázis a csökkentértékűség és elismeréshajszolás séma⁴ kialakulására utal, ahol egy olyan folyamat zajlik, amely hatására az erőszak jogosultságérzéshez vezet. A tudásaktiválás folyamat a séma alapozására és fenntartására vonatkozik, a szelektív figyelem és a gátlás pedig az aktivált séma való összpontosítást jelenti, és azoknak a tényezőknek a korlátozását eredményezi, amelyek más szükségletből adódhatnak (Kruglanski et al. 2019). Mindez akkor jut el az erőszak alkalmazásához, ha az erőszakot és annak jelentőségét jutalmazza, és így eléggül ki a jelentőségteljeség igényük (Kruglanski-Gigerenzer 2011). Az erőszak jogszerűségét a csoport narratívákon keresztül tartja fenn. A csoport tagjai számos esetben nincsenek tisztában a viselkedésük valódi okaival, inkább hatásokat tudnak felsorakoztatni „mentésükre” (Haidt 2013). Ezt a hiányállapot talaján kialakuló működést azzal fedik el, hogy viselkedésüket valási, vagy társadalmi ügyek iránti elköteleződésnek tulajdonítják. A tudás aktiválódásának kognitív mechanizmusa az egész radikalizálódási folyamatban tetten érhető. Ez a tudás kulcsszerepet játszik a jelentőségteljes séma adta motivációs készlet mozgósításában, amely célként és eszközként is növeli az erőszakos viselkedés valószínűségét. A szelektív figyelem olyan szempontból fontos, hogy a radikalizálódás során az egyén a figyelmét a személyes jelentőségére összpontosítja, és ez a folyamat elterelheti a figyelmét a biztonság kérdéséről, és így képes lesz kockázatos, erőszakos cselekedeteket végrehajtani, mint például az öngyilkos merényletek. Olyan is előfordulhat, hogy a figyelem elterelése nem elegendő, és aktív elnyomásra van szükség. Összességében elmondható, hogy az extrémizmus pszichológiai nehézségekkel terhelt állapot, és nem képesek az egyének hosszú ideig fenntartani. Bjorgo (2002) európai erőszakos szélsőjobbaldali szervezetek tagjait vizsgálva azt állapította meg, hogy körülbelül tíz évet töltenek el ilyen közösségekben.

Jogi megközelítés szempontjából az extrémizmus „jogellenes cselekményeinek célpontjai származás, vallás vagy egyéb sajátos élethelyzet alapján kijelölhető egyének, esetleg szervezetek vagy az államintézmények lehetnek [...] Az extrémizmus alapja, hogy valamilyen ideológiai (politikai, vallási) forrástól indul ki az aktivitás. Ennek büntetőjogi aspektusú megvalósulását elsődlegesen a gyűlöletbűncselekmények körében találjuk meg, azonban végső megnyilvánulásának az államellenes vagy terrorcselekmények számítanak.” (Boros 2017a)

A terrorista – szélsőjobbaldali – szervezetek (pedig) támogatják az egyes országokban szerveződő extrémista értékeket valló csoportosulásokat, szervezeteket (EUROPOL, 2019 idézi Nyeste 2020). A szélsőjobbaldali szervezetek országhatárokon átívelő kapcsolathálókat működtetnek, amelyre a terrorszervezetek rá tudnak kap-

csolódni. A tanulmány a továbbiakban a szélsőjobb radikalizációra fókuszál, így nem tér ki a szélsőbal és az új típusú (ún. „mix”) extrémista törekvésekre.

Az extrémizmussal jellemezhető egyének felkutatására és szűrésére egy ún. „Rácsnyomozási módszert” (Rasterfahndung) dolgoztak ki az 1970-es években, Németországban. Ez profilozási munkát kíván, amely során a gyanúsított személyekről nyílt forrásokból (OSINT) és titkos információgyűjtés során gyűjtött adatokat elemzik. Ez a gyanúsított profil hozzájárulhat a konkrét célszemély azonosításához. Továbbá a módszer alkalmas arra, hogy kirajzolódjon, a hálózatban ki az a személy, aki a legsérülékenyebb, és az ő felderítése és megfigyelése elvezethet a további tagokhoz. Hazánkban 2018 óta az új proaktív bűnmegelőzési és bűnüldöző szemlélet szerint a Terrorrelhárítási Központ (TEK) megelőzési és felderítési tevékenységet végez és nemzetközi társszervekkel is együttműködik (Berni Klub, Terrorrelhárítási csoport – CTG, IntVen, PWGT, EUROPOL, TWP stb.) (Nyeste, 2020).

DEREX Index

A Political Capital (URLI) a jobbaldali szélsőségesség (DEREX) indexet saját elméleti modellje és az Európai Szociális Felmérés (ESS) adatai alapján dolgozta ki. Ez az elemzés két évente követi nyomon a társadalmi attitűdökkel és értékekkel kapcsolatos változásokat Európaszerte és Közép-Keleten. A DEREX Index elkészítéséhez induktív és deduktív megközelítést is alkalmaztak a kutatók. Az első lépés egy elméleti modell megalkotása volt az ESS kérdőívre és a változók közötti összefüggésekre támaszkodva. Ez járult hozzá a részindexek létrehozásához.

A módszertan négy elemre bontható:

- 1) az elméleti modell felépítése;
- 2) a megfelelő kérdések kiválasztása az ESS-felmérésből;
- 3) annak eldöntése, hogy a válaszadók hogyan minősítsék a felmérés kérdéseire adott válaszokat;
- 4) a válaszokhoz numerikus értékeket rendeltek, amelyek lehetővé tették a DEREX és részindexeihez kapcsolódó pontszámok kiszámítását. A folyamat végén tesztelték a modell megbízhatóságát és érvényességét is.

DEREX – első lépés: az elméleti modell felépítése

A Political Capital DEREX Indexet kidolgozó csapatának az volt a hipotézise, hogy a jobbaldali szélsőségesség iránti nyitottság négy alapvető kategóriába sorolható:

- a) előítélet és jóléti sovinizmus,
- b) intézményellenes attitűdök,
- c) jobbaldali értékorientáció,
- d) félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus.

A jobbaldali szélsőséges definíciók tehát ideológiai és pszichológiai elemeken is alapul. Az első három alszála

⁴ A sémák olyan hiedelmek a világról, amelyek torzítják látásmodunkat. Gyermekkorunkban alakulnak ki, és meghatározzák, hogyan látjuk magunkat és másokat, a világot. Mindegyik séma a gyermekkorú kielégítetlen szükségleteken alapul (Young-Klosko-Weishaar 2003).

(előítélet és jóléti sovinizmus, jobboldali értékorientáció és intézményellenes attitűd) gyakorlatilag minden, a témával foglalkozó szerző szerint a szélsőjobboldali ideológia velejárói. A negyedik (félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus) a korábbi kutatások szerint olyan érzelmi tényezőket foglal magában, amelyek jellemzően az első három összetevőt táplálják. Akire legalább három kategória igaz, az is ebbe a kategóriába sorolható.

DEREX – második lépés: kérdések kiválasztása

Az ESS kérdőívből azokat a kérdéseket választották ki, amelyek minden adatfelvételben szerepeltek, mivel az indexek összehasonlíthatósága így biztosítható. A kritériumnak 29 kérdés felelt meg.

DEREX – harmadik lépés: kritériumok meghatározása

Tétel- és kategóriaszintű besorolást alkalmaztak.

DEREX – negyedik lépés: indexértékek kiszámítása

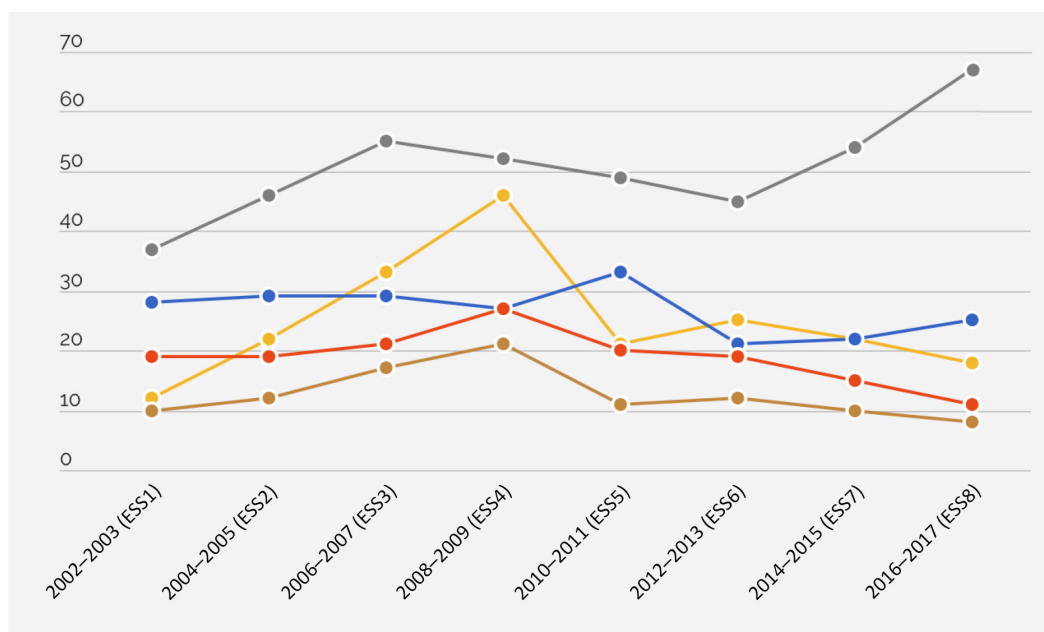
Meghatározták a mintában szereplő válaszadók életkorát (min. 15 év) és országoként kiszámolták az értékeket. Egy ország DEREK-pontszámát azoknak a válaszadónak az aránya határozza meg, akik a négy kategória közül legalább háromba tartoznak: például azok, akik egyszerre fejezik ki bevándorlóellenes érzelmeiket, intézményellenes attitűdjüket és jobboldali értékrendjüket. E szigorú kritériumok alapján a DEREK Index azt vizsgálja, hogy

az embereknek hány százaléka vall olyan nézeteket, amelyek szélsőséges mivoltuk miatt destabilizálhatják egy ország politikai és gazdasági rendszerét – feltéve, ha ezek a nézetek továbbra is hitelt kapnak.

A DEREK Index segítségével alkotott modell konzisztenciáját a Cronbach-féle Alpha statisztika segítségével vizsgálták, amely tudományos mutató a megbízhatóságot korrelációs adatok segítségével méri. A DEREK valamennyi részindexe jelentősen meghaladja az elfogadhatónak tekinthető 0,6-os rátát, a teljes index 0,868-as rátát mutat, ami erős konzisztenciát mutat az indexet alkotó elemek között. Más szóval, mind a modellben szereplő egyes kategóriák, mind a jobboldali szélsőséges iránti kereslet indexe összességében pszichológiai konstrukciónak tekinthető (URLI).

Az extrémizmus magyar társadalmi vonatkozásai

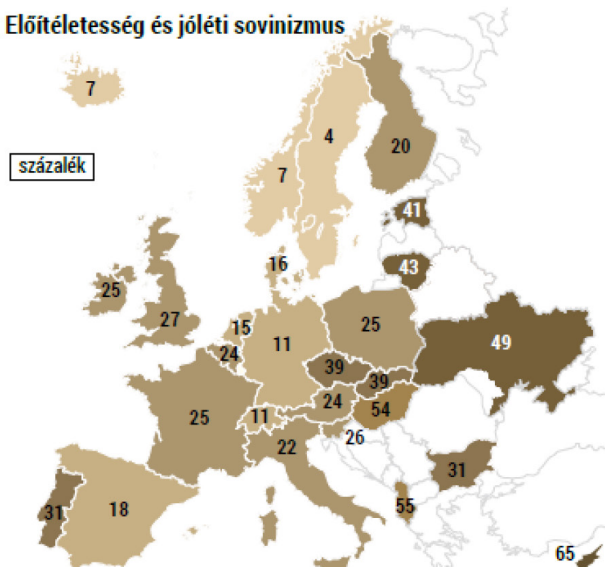
A magyar modell (1. ábra) szerint 2012–2013 óta az előítéletes, jóléti sovinizmus (szürke) folyamatosan emelkedik, a jobboldali értékorientációval párhuzamosan (kék), ám utóbbi kevésbé drasztikus arányban. Ugyanebben az időszakban csökkenő tendencia figyelhető meg az intézményellenes hozzáállás (sárga) és a félelem és a bizalmatlanság (piros) attitűd kapcsán. A barna szín pedig maga a DEREK Index, amely egy százalékos mérőszám: azon válaszadók arányát mutatja meg, akik egy adott társadalomban attitűdjeik és értékeik mintázatát tekintve fogékonyak lehetnek a szélsőjobboldali eszmékre és az ezekből levezethető politikai cselekvésekre. Ilyen szempontból a felmérés alapján ez az extrémizmus „veszély” nem fenyegeti a magyar társadalmat.

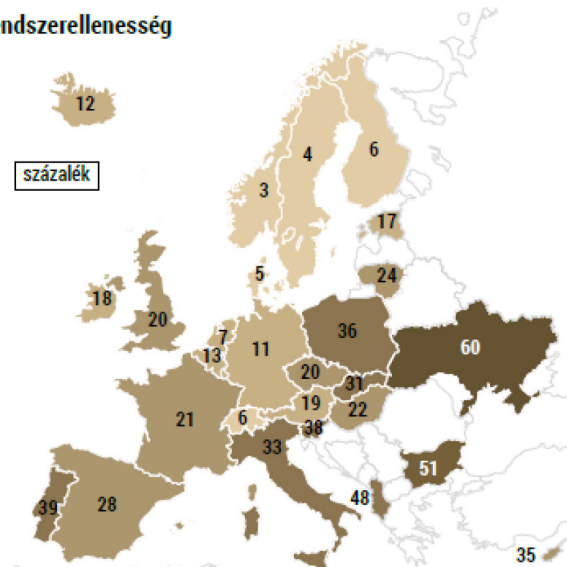
1. ábra

Extrémizmus társadalmi vonatkozásai (forrás: European Social Survey, Jobboldali extrémizmus társadalmi keresletét felmérő index. Demand For Right-Wing Extremism Index-DEREX)

■ Előítéletesség és jóléti sovinizmus

■ Rendszerellenesség

2. ábra | Előítéletesség-rendszerellenesség alakulása országonként (forrás: derexindex.eu)

A DEREK Index és alszállai nemzetközi vonatkozásban is érdekesek lehetnek (2. ábra), mivel annak ellenére, hogy országunk az index alapján nem „veszélyeztetett” belső extrémista csoportok térnyerése kapcsán, az európai helyzetkép hatással lehet a társadalmunkra.

Hazánk rendszerellenesség szempontjából az európai szinten középmezőnyben helyezkedik el, Franciaországgal és az Egyesült Királysággal, Skóciával, Ausztriával és Csehországgal egy kategóriában. A magas rendszerellenességet mutató országok között találjuk Oroszországot, Lengyelországot, Bulgáriát és Portugáliát. Az alacsony értéket elérők között pedig a Skandináv és a Benelux államok találhatók.

Az előítéletesség és jóléti sovinizmus tekintetében már az élmezőnyben találjuk magunkat. E témakörnek a részletes elemzése külön tanulmányt érdemelne (lásd részletesebben pl.: Grajczjár I. tanulmányai, i. m.). Érdekes, hogy a franciák közel hasonló értéket értek el ezen az alszállán is, mint a rendszerellenességen, míg a csehek és szlovákok inkább elmozdultak a magasabb arányú előítéletesség felé. Előítéletességben a ciprusiak a kiugróan magas értéket elérők között találhatók, majd őket az oroszok követik.

Lehetséges magyarázatok

A társadalmi identitás elmélete (Tajfel–Turner 1986) azt fogalmazta meg, hogy a csoportok közötti viszonyok azal is magyarázhatók, hogy az egyének magukat és más személyeket is versengő társadalmi csoporttagokként kategorizálják. Így kialakul egy belső csoport, akik azonos vallási, faji vagy politikai nézeteket és értékeket vallanak, erre a csoportra úgy tekintenek, hogy maguk is a részei (in-group). Azok, akik nem tartoznak ebbe a körbe, ők az ún. „out-group” tagjai, akik ki vannak zárva az előbbi körzéből. Mindkét közösséghez egy identitástudat is

társul, és a közös értékekkel, attitűddel rendelkezők identitáskollektívát alkotnak. Berger (2018) ennek mentén dolgozta ki az extrémizmus fogalmát.

A társadalmi kategorizálás az egyik elem a szélsőséges ideológiákon belül. E szerint a „szervezet” írásaiban és kommunikációjában meghatározza, hogy kik tekinthetők az adott csoport tagjainak (Berger 2018), melynek célja többek között az is, hogy a csoporton belül egység legyen, és könnyen meg lehessen határozni, hogy kik tartoznak az adott csoporthoz. Ez pedig hozzájárul a bergeri extrémizmus definíciójához, mivel azt fogalmazza meg, hogy az a meggyőződés, hogy egy csoportosulás sikeres, vagy túlélése nem választható el attól, hogy ellenségkép felépítésére van szükség a külső csoporttal szemben. Lényeges különbség fedezhető fel az erőszakos extrémizmushoz képest, hogy az erőszak alkalmazása az ellenség megjelenése nélkül is megvalósul. Berger (2018) az extrémizmus kapcsán azt is hangsúlyozza, hogy nem minden erőszakos és ártó szándékú cselekmény szükségszerűen szélsőséges.

A radikalizálódás három lépésének modellje (Doosje et al. 2016) szerint több utat is meg lehet különböztetni, de ezek a markánsak. Az első (1) a bizonytalanság, relatív depriváció, egyéni szintetizáció, globalizáció, majd a következő lépés (2) maga a csatlakozás a radikális csoporthoz és az ideológia átvételének a szakasza, végül pedig (3) megtörténik az erőszakos cselekmények végrehajtása. Mindez pedig átvezet minket az extrémizmus gyökereihez.

Extrémizmus faktorai

Mint az IEP 2022-ből kiderült, az iszlám terrorizmus a legelterjedtebb és a legtöbb halálos áldozatot követelő szélsőséges csoport, így a faktorok között ez a típusú extrémizmus kiemelkedő helyet foglal el kockázattérteke-

lési szempontból. A közel-keleti típusú extrémizmus alapjait a vallás, történelmi és kulturális viszonyrendszer értelmezése, a nyugati világgal való ellentét adja, így ez egy különálló egységnek tekinthető, amely nemcsak a Közel-Keleten jelenik meg. A vallással kapcsolatos elvakultság hirdetése az állammal szemben szintén indikátornak tekinthető és veszélyeztető tényezőként azonosítható. Az állami intézmények számos fejlődő országban a terrorista szervezetekhez képest nem képesek azt a „szolgáltatást” biztosítani, amivel e szélsőséges csoportosulások meg tudják maguknak nyerni az egyéneket (pl. egészségügyi hozzájárulás, iskoláztatás), továbbá a határozott és éles elhatárolás jellemzi a nem iszlám vallásúaktól. A Koránból kiragadott példákkal hódít meg nagy tömegeket, akik nem ismerik teljes alapossággal a könyvet, és így dogmatikussá válhat a keretezése. Jellemző továbbá, hogy az iszlamisták beszivárognak az oktatásba is, nő a médiajelentléte, konkrétan a vallásos műsorok gyakorisága. Amennyiben szembeszegülőkkel találkoznak, nem riadnak vissza a megfélemlítés alkalmazásától.

Harpviken (2020) hat faktort azonosított, amelyek háttással lehetnek a nyugati fiatalok radikalizálódására: (1) észlelt diszkrimináció, (2) mentális betegségekkel való érintettség, (3) traumatikus élmények, (4) korai szocializációs hatás, (5) társadalmi tőke, (6) bűnözés. Ezek a kategóriák a pszichológiai sebezhetőséggel is összefüggnek. Ivaskevics és Haller pedig egy 19 változós 53 egyéni jellemzőt tartalmazó előrejelző modellt alkotott, amelyek alapján az extrémizmus 85%-os pontossággal előre jelezhető (Ivaskevics–Haller 2022). A szerzőpáros elkülönítette az erőszakos és nem erőszakos radikalizálódó személyeket. Az erőszakosokra jellemző a bűnözői háttér, és felnőttként radikalizálódtak a közösségi médián keresztül, terrorcsoportok tagjai voltak, kiképzésben is részt vettek, alacsony társadalmi státuszúak. Az erőszakmentes extrémizmussal jellemezhető egyének ezzel szemben radikális, illetve bűnelkövetői családi háttértől mentesek és pozíciójukat tekintve terrorszervezetek vezető tagjai voltak. Továbbá, magasabb társadalmi réteghez tartoztak és inkább ún. támogató tevékenységgel járultak hozzá a terrorszervezetek működéséhez. (Ivaskevics–Haller 2022).

Összegzés

Mint látható, az extrémizmus a radikalizmushoz közel álló jelenség. A terrorizmushoz kapcsolható számos esetben, ami figyelmet érdemel a világ valamennyi országában, akár közvetve, akár közvetlenül érintett az adott társadalom terrorveszélyeztetettség szempontjából. Amennyiben szeretnénk fellépni a radikalizálódó személyekkel szemben, kihívást jelentő célként kitűzhető többek közt a politikai és katonai vezetők megosztása, valamint a vezetők elfogása. Megfontolandó és átgondolást igényel, hogy a médiában miként jelenik és jelentetik meg a sajtóorgánumok és a hatóság a terroristák profilját. Érdemes a „célokat” költségessé tenni, vagyis a mártír

szerep helyett más narratívában bemutatni az ilyen típusú cselekedetet. Megjelenhetnek továbbá az elkövetőkkel szemben amnesztia programok, ha ez a társadalom értékrendjébe beilleszkedik. Továbbá, nagy lehetőségek rejlenek az oktatásban, az integrációs és asszimilációs programok megvalósítása által. Az egyéni szinten a pszichés és személyiségfejlesztést hangsúlyosabbá téve a maladaptív sémák felülírásával csökkenthető lenne a hiányállapotok miatt radikalizálódó személyek száma. A társadalmi szintet tekintve a közösségek polaritását érdemes új vizsgálati szempontok mentén átvilágítani.

Irodalomjegyzék

- Barker, J. (2003) *A terrorizmus*. Budapest, HVG, pp. 17–19.
- Berger J. M. (2018) *Extremism*. MA, The MIT Press
- Bjorgo, T. (2002) *Exit Neo-Nazism: Reducing Recruitment and Promoting Disengagement from Racist Groups*. Working paper, Norsk Utenrik-spolitisk Institutt, Oslo, Norway <https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/handle/11250/2394077>
- Boaz, G. (2002) Defining terrorism: Is one man's terrorist another man's freedom fighter? *Police Practice and Research*, Vol. 3. No. 4. pp. 287–304.
- Boross Zs. A. (2014) Humán faktor: Az emberi tényező szerepe az extrémizmushárítás kérdéskörében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, Vol. 2. No. 2. pp. 139–159.
- Boross Zs. A. (2017a) A jobboldali extrémizmus összetett ideológiája – mint a terrorizmus potenciális hivatkozási alapja. *Terror & Elhárítás*, Vol. 6. No. 4. pp. 23–48.
- Boross Zs. A. (2017b) Az ideológia szerepe a radikalizációban. In: Sabjanics I. (szerk.) *Modern kori népvándorlás. A migráció komplex megközelítése*. Budapest, Dialóg Campus, pp. 89–99.
- Bruce, G. (2013) Definition of Terrorism – Social and Political Effects. *Journal of Military and Veterans' Health*, Vol. 21. No. 2. pp. 26–30.
- Cunningham, W. G., Jr. (2003) Terrorism Definitions and Typologies. In: R. Scott Moore (szerk.) *Terrorism: Concepts, Causes, and Conflict Resolution*. U.S. Defense Threat Reduction Agency, p. 23.
- Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., de Wolf, A., Mann, L., & Feddes, A. R. (2016) Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, Vol. 11. pp. 79–84. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008>.
- Fiske, S. T. (2010) *Social beings: Core motives in social psychology*. (2nd ed.) Hoboken, NJ, Wiley
- Gál I. L. (2012) *A pénzmosással és a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos jogszabályok magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC
- Gambetta, D. (2005) *Making Sense of Suicide Missions*. Oxford, Oxford University Press
- Grajczár, I., Nagy, Zs., Örkény, A., & Hofmann, J. (2018) Routes to right-wing extremism in times of crisis – An Austrian-Hungarian comparison based on the SOCRIS survey. In: Kay Smith, M., Megyesi, B. (eds) *Cultural heritage and social cohesion*. Special issue in English No. 6. pp. 95–117.
- Grajczár I., & Tóth A. (2011) Válság, radikalizálódás és újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zs., Szabó A., & Tardos R. (szerk.), *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, pp. 57–92.
- Haidt, J. (2013) *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. London, Penguin Books
- Harpviken, A. N. (2020) Psychological Vulnerabilities and Extremism Among Western Youth: A Literature Review. *Adolescent Research Review*, Vol. 5. pp. 1–26. <https://doi.org/10.1007/s40894-019-00108-y>

- Higgins, T. E. (2012) *Beyond Pleasure and Pain: How Motivation Works*. Oxford, Oxford University Press
- IEP (Institute for Economics & Peace) (2022) *Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism*, Sydney, March 2022. <http://visionofhumanity.org/resources> [letöltve: 2022. 07. 25.]
- Ivaskevics, K., & Haller, J. (2022) Risk Matrix for Violent Radicalization: A Machine Learning Approach. *Frontiers in Psychology*, Vol. 13. No. 12. pp. 1–18.
- Józsa L. (2002) Globális terrorizmus – fogalmi keretek. In: Tóth P. (szerk.) *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „padásztól” a fenntartható globalizációig*. Budapest, SVKH-CHARTAPRESS, pp. 93.
- Kis-Benedek J. (2016) Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó
- Kis-Benedek J. (2018) A konfliktusos vallási gyökerei a Közel-Keleten. Az iszlamizmus megnyilvánulási formái és irányzata. *Hadtudomány*, 2018/3–4., pp. 89–100.
- Korinek L. (2015): A terrorizmus. *Belügyi Szemle*, 2015/7–8., pp. 7–38.
- Kruglanski, A. W., Fernandez, J. R., Factor, A. R., & Szumowska, E. (2019) Cognitive mechanisms in violent extremism. *Cognition*, Vol. 188, pp. 116–123.
- Kruglanski, A. W., & Gigerenzer, G. (2011) Intuitive and deliberate judgments are based on common principles. *Psychological Review*, Vol. 118. No. 1. pp. 97–109.
- Loza, W. (2007) The psychology of extremism and terrorism: A Middle-Eastern perspective. *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 12. Issue 2. pp. 141–155. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.09.001>.
- Lyons-Padilla, S., Gelfand, M. J., Mirahmadi, H., Farooq, M., & van Egmond, M. (2015) Belonging nowhere: Marginalization & radicalization risk among Muslim immigrants. *Behavioral Science & Policy*, Vol. 1, pp. 1–12.
- Maras, M. H. (2016) *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest, Antall József Tudásközpont
- Marsden, S. V., & Schmid, A. P. (2011) Typologies of Terrorism and Political Violence. In: Alex P. Schmid (ed.) *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London–New York, Routledge, pp. 158–200.
- Maslow, A. H. (1943) A theory of human motivation. *Psychological Review*, Vol. 50. No. 4. pp. 370–396.
- Nyeste P. (2020) *A rendőrségi törvényben megfogalmazott egyéb célokhoz kapcsolódó titkos információgyűjtő tevékenység*. Közbiztonság, Fenntartható biztonság és társadalmi környezet tanulmányok (3). Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, pp. 763–783.
- Perry, N. J. (2004) The Numerous Federal Legal Definitions of Terrorism: The Problem of too Many Grails. *Journal of Legislation*, Vol. 30. Iss. 2. pp. 249–274.
- Rapoport, D. C. (2022) *Waves of Global Terrorism*. New York, Columbia University Press
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, Vol. 55. No. 1. pp. 68–78.
- Serbakov, M. T. (2020) *A terrorizmus definíciójának kérdése*. <https://ujbtk.hu/dr-serbakov-marton-tibor-a-terrorizmus-definiciojanak-kerdesere> [letöltve: 2022. 08. 10.]
- Schmid, A. (2004) Terrorism – The Definitional Problem. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 36. Issue 2. pp. 375–419.
- Schmid, A. (2023) *Defining Terrorism*. ICCT Report March 2023
- Stern, J. (2003) *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill*. New York, Harper Collins
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986) The social identity theory of intergroup behaviour. In: Worchel, S., Austin, W.G. (eds) *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, Hall Publishers, pp. 7–24.
- Tóth P. (2021) A nemzetközi terrorizmus trendjei. In: Tóth P., Csiki Varga T., Etl A., Berzsenyi D. (szerk.) *A globalizált világ kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, pp. 279–299.
- Tóth A., Grajczár I. (2009) Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, válságok idején? *Politikatudományi Szemle*, Vol. 18. No. 3. pp. 7–29.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003) *Schema Therapy: A Practitioner’s Guide*. Guilford Press
- Webber, D., Klein, K., Kruglanski, A., Brizi, A., & Merari, A. (2017) Divergent paths to martyrdom and significance among suicide attackers. *Terrorism and Political Violence*, Vol. 29. No. 5. pp. 852–874.

Internetes hivatkozások:

- URL1: <http://derexindex.eu> (letöltés dátuma: 2022. 07. 29.)
- URL2: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160817_160106-mc0472-1-final.pdf (letöltés dátuma: 2022. 08. 10.)